

РЕЦЕНЗІЯ

**офіційного рецензента кандидата юридичних наук, доцента,
доцента кафедри міжнародних відносин Бойка Віталія Борисовича
на дисертацію Кулібаби Олександра Олександровича
на тему: «Забезпечення позову в цивільному судочинстві України»,
що подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
08 – Право за спеціальністю 081 – Право**

Актуальність теми дослідження не викликає сумнівів, оскільки інститут забезпечення позову є невід'ємною складовою ефективного функціонування механізму цивільного судочинства. Він забезпечує реальний захист прав та інтересів сторін у процесі, дозволяючи попередити можливі негативні наслідки, що можуть виникнути до моменту винесення остаточного рішення суду. Не випадково, питанням забезпечення позову приділена увага як у низці керівних постанов Пленуму Верховного Суду України, так і у практиці новоствореного Верховного Суду.

Окремі аспекти інституту забезпечення позову вже були предметом дослідження як вчених-процесуалістів, так і практиків. Зокрема, Д.Д. Луспеник, О.П. Подцерковний, С.Я. Фурса, Н.С. Алексеєва, М.Б. Майка, М.М. Ясинок та інші дослідники розглядали питання заходів забезпечення позову, вимог до їх належного обґрунтування задля застосування судом, зустрічного забезпечення як одного із способів захисту прав та законних інтересів відповідача, а також інших аспектів цього процесуального інституту.

Проте, в нашій молодій державі продовжується пошук оптимальної моделі побудови судової влади та ефективного судочинства. Зокрема, в тому числі і даний інститут набув подальшого розвитку у 2017 році, у зв'язку зі значним оновленням цивільного процесуального закону, що було позитивно сприйнято юридичною спільнотою. Сучасні умови розвитку правової системи України, інтеграція до європейського правового простору, вимагають вдосконалення процесуальних механізмів захисту прав громадян та юридичних осіб. Дослідження проблематики забезпечення позову є особливо актуальним і в контексті необхідності підвищення ефективності судового захисту та запобігання зловживанням процесуальними правами, відтак попередні дослідження даного питання мають бути продовженими.

Актуальність обраної теми зумовлюється, зокрема, такими чинниками:

Необхідністю судового захисту в розумні строки. Цивільне процесуальне законодавство України декларує принципи оперативності й ефективності правосуддя під час застосування заходів забезпечення позову. Якщо заходи забезпечення позову не будуть застосовані вчасно, виникає ризик ускладнення чи неможливості виконання рішення суду.

Пошуком балансу між інтересами позивача й відповідача. З одного боку, позивач потребує ефективного судового захисту своїх прав, а з іншого – існує ризик порушення прав відповідача через надмірні чи

необґрунтовані забезпечувальні заходи. У цьому контексті набувають особливої ваги критерії пропорційності, добросовісності і адекватності при обранні таких заходів.

Недосконалістю правозастосовної практики. Зростає обсяг судової практики з питань застосування тих чи інших способів забезпечення позову (арешт майна, заборона вчинення дій тощо). При цьому суди демонструють певну неоднозначність у тлумаченні норм процесуального закону в частині підстав і порядку застосування заходів забезпечення позову. Через це може виникати різний підхід до аналогічних ситуацій, що знижує рівень довіри до судової системи. Наведене зумовлює необхідність розроблення наукових напрацювань з даного питання з метою формування сталої судової практики.

Потребою гармонізації процесуального законодавства з європейськими стандартами. У межах курсу України на євроінтеграцію нагальною є необхідність порівняння української моделі інституту забезпечення позову з підходами провідних європейських держав. Це дозволить адаптувати вітчизняне законодавство до загальних правових традицій, що передбачають ефективний судовий захист і дотримання принципу верховенства права.

Новітніми викликами для цивільного судочинства. Стрімке поширення електронних інструментів у судових процедурах, зокрема впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, відкриває можливості для більш оперативного застосування заходів забезпечення позову (наприклад, арешт майна чи заборони вчинення дій). Утім, це потребує чіткого законодавчого й методичного забезпечення з метою запобігання зловживанням.

Отже, тема дисертації «Забезпечення позову в цивільному судочинстві України» має як теоретичну, так і практичну цінність. Вона покликана вдосконалити процесуальні норми та механізми захисту прав та законних інтересів учасників справи, а також сформулювати наукові пропозиції, здатні сприяти підвищенню ефективності судового розгляду. Дисертаційна робота Кулібаби Олександра Олександровича спрямована на глибокий аналіз правових засад забезпечення позову в цивільному судочинстві України, виявлення недоліків та прогалин у чинному законодавстві, які намагається заповнити судова практика, та, відповідно, на розробку пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Вибір теми дисертаційного дослідження було зроблено також і з огляду на практичний досвід та коло наукових інтересів дисертанта.

Зв'язок роботи з науковою тематикою.

Дисертаційне дослідження здійснювалось у рамках науково-дослідницької роботи кафедри правосуддя та філософії юридичного факультету Сумського національного аграрного університету «Науково-прикладні проблеми цивільного, адміністративного, кримінального, господарського права та процесу» (номер державної реєстрації 0121U107740), що відповідає пріоритетним напрямам сучасних наукових пошуків у галузі цивільного процесуального права. Запропоновані автором теоретичні та методичні рекомендації узгоджуються із науковими темами кафедри, спрямованими на

підвищення рівня гарантій судового захисту, оптимізацію процедур цивільного судочинства та зміцнення засад правової визначеності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків.

Автор демонструє достатньо високий рівень володіння матеріалом, проводить детальний аналіз нормативно-правових актів, доктринальних джерел та судової практики. Використання різноманітних методів дослідження, таких як історико-правовий, системно-структурний, порівняльно-правовий та інші, забезпечує глибоке та всебічне вивчення теми.

Наукова новизна та теоретичне значення дисертації.

У результаті проведеного дослідження сформульовано низку положень, що відображають нові наукові ідеї та висновки в галузі цивільного процесуального права і дають змогу під іншим кутом розглянути інститут забезпечення позову у цивільному судочинстві України.

Вперше:

- запропоновано теоретико-правову модель забезпечення позову, основою якої є авторська система поглядів на історичні витоки та сучасний розвиток заходів забезпечення позову. Така модель дає змогу виявити: істотні ознаки та функції цього правового інституту; юридичну природу і принципи його дії; критерії класифікації видів забезпечення позову, включно з урахуванням їхньої майнової чи немайнової спрямованості; особливості процесуального порядку розгляду заяв про забезпечення позову і способів захисту прав учасників судового процесу від потенційних зловживань; обґрунтування пропозицій і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності механізму реалізації забезпечувальних заходів у цивільному судочинстві;

- аргументовано, що доктринальний статус інституту забезпечення позову варто інтерпретувати крізь призму його процесуальної природи та «інструментальної» ролі у досягненні завдань цивільного процесу. Зокрема, встановлено, що забезпечення позову є превентивним засобом диспозитивного характеру, який сприяє досягненню завдань цивільного судочинства шляхом вжиття переважно до відповідача, а у випадках, передбачених законом, до інших осіб, спеціальних заходів обмеження його майнових прав, співмірних із ціною пред'явленого до нього майнового позову, або відповідних характеру негативних наслідків немайнового позову, спрямований на створення передумов ефективного і своєчасного виконання судового рішення після набрання ним законної сили;

- розроблено новітню класифікацію заходів забезпечення позову, яка охоплює: за природою заходів: майнові та немайнові; за процесуальним статусом учасника: ті, що спрямовані на захист прав позивача, і ті, що захищають права третьої особи зі самостійними вимогами; за терміном дії: обмежені часом до ухвалення остаточного рішення і ті, що діють до моменту виконання рішення чи його скасування; за механізмом реалізації: прямі та непрямі; за характером правовідносин: пов'язані з майновими правами та спрямовані на особисті немайнові права.

- обґрунтовано специфіку цивільних процесуальних способів захисту прав учасників судового процесу у контексті застосування заходів забезпечення позову, зокрема щодо: скасування таких заходів; зустрічного

забезпечення; заміни одного виду забезпечення іншим; оскарження ухвали про забезпечення позову; відшкодування шкоди (збитків), завданої безпідставним чи надмірним забезпеченням;

- запропоновано конкретні вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства, серед яких можна виділити такі:

- надати особам, щодо яких застосовано заходи забезпечення позову, право на клопотання про їх скасування, навіть якщо вони формально не є учасниками справи;
- розширити можливості зустрічного забезпечення й на користь осіб, права яких можуть порушуватися забезпеченням позову;
- перенести до окремої спеціальної статті регулювання наслідків оскарження ухвали про заміну одного виду заходів іншим (замість розміщення таких норм в окремих положеннях про розгляд заяви про забезпечення позову);
- встановити спеціальні вимоги до ухвали про забезпечення позову (зокрема, щодо обґрунтування обраних заходів та визначення строків їх дії);
- збільшити процесуальний строк для подання позову про відшкодування збитків, завданих заходами забезпечення, задля більш ефективної реалізації права на судовий захист.

Дістали подальшого розвитку такі положення:

- розгляд історичних етапів становлення й модифікації законодавства про забезпечення позову, що відображають мінливе розуміння сутності обмежувальних і превентивних заходів у цивільному процесі від найдавніших епох до сучасності;

- завдання та функції інституту забезпечення позову, які узгоджуються з конституційними засадами права людини на судовий захист. У межах дослідження виділено забезпечувальну, охоронну, мотиваційну, попереджувальну, відновлювально-компенсаторну, контрольну та функцію сприяння виконанню міжнародних зобов'язань держави;

- визнання відшкодування збитків як результативного способу захисту осіб, що зазнали порушень від необґрунтованого чи надмірного застосування забезпечення позову, включно з урахуванням інфляційних втрат і повного відшкодування шкоди.

Удосконалено:

- підходи до забезпечення своєчасного судового розгляду заяв про вжиття заходів забезпечення, зокрема у разі неможливості розгляду первісним суддею (через хворобу, відрадження тощо). Пропонується закріпити у ЦПК України механізм оперативної заміни судді, щоб уникнути порушення строків і можливого зволікання;

- понятійний апарат науки цивільного процесуального права й розуміння сутності зустрічного забезпечення. Серед іншого, рекомендовано уніфікувати термінологію, замінивши «клопотання про зустрічне забезпечення» на «заява про зустрічне забезпечення» та запровадити єдину ставку судового збору для обох категорій заяв (про забезпечення та про зустрічне забезпечення).

Таким чином, наукова новизна полягає у розробленні цілісного уявлення про правову природу та механізми застосування заходів забезпечення позову, а також у формулюванні пропозицій, здатних вдосконалити як теорію цивільного процесу, так і практику правозастосування задля ефективного й справедливого забезпечення інтересів учасників судового провадження.

Практичне значення результатів дисертації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки, пропозиції та рекомендації здобувача можуть бути застосовані:

у законопроектній роботі – під час розробки й обговорення змін до процесуального законодавства України у частині забезпечення позову, а також суміжних процесуальних інститутів (наприклад, щодо механізму зустрічного забезпечення, удосконалення порядку оскарження ухвал про забезпечення позову тощо);

у правозастосовній практиці – судді, адвокати, учасники справи, державні та приватні виконавці можуть використовувати напрацювання автора в процесі, що пов'язані з реалізацією положень цивільного процесуального законодавства в частині забезпечення позову;

у науково-дослідній сфері – положення дисертаційного дослідження можуть бути враховані при дослідженні окремих питань доктрини цивільного процесуального права та методики навчання процесуальних дисциплін;

у навчальному процесі – матеріали дисертації придатні для підготовки лекцій, методичних посібників і навчальних курсів із дисциплін «Цивільний процес», «Порівняльне процесуальне право» тощо.

Структура та зміст дисертації, відповідність встановленим вимогам щодо оформлення.

Структура дисертаційного дослідження відповідає визначеній меті та поставленим завданням дослідження, робота складається із трьох розділів по 4, 3 і 2 підрозділів відповідно. Роботі притаманна логічна довершеність і цілісність. Використані ідеї, результати та тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело. Раціональна та внутрішньо узгоджена структура дисертаційної роботи обумовлює належний ступінь обґрунтованості результатів дослідження.

Мова та стиль дисертації відповідають вимогам наукових праць, виклад матеріалу є чітким, логічним та послідовним.

Рецензент засвідчує, що дисертація Кулібаби Олександра Олександровича містить результати власних досліджень. Зокрема, був проведений аналіз звіту перевірки на плагіат на наявність текстових запозичень (програма Strike plagiarism). Рецензент дійшов висновку, що дисертаційна робота Кулібаби Олександра Олександровича на тему: «Забезпечення позову в цивільному судочинстві України» є результатом самостійних досліджень здобувача і не містить елементів плагіату та запозичень згідно з п. 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня

2022 року № 44. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилення на відповідне джерело.

Кількість наукових публікацій.

Основні наукові результати дисертації обговорювалися на всеукраїнських, міжнародних науково-практичних конференціях, круглих столах, юридичних форумах, а саме: на Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів, присвяченій Міжнародному дню студента (м. Суми, 14-18 листопада 2022 року), Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів, присвяченій Міжнародному дню студента (м. Суми, 13-17 листопада 2023 року), Практичній конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського національного аграрного університету (м. Суми, 14 травня 2024 року), Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції (м. Київ, 17 жовтня 2024 року), Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів, присвяченій Міжнародному дню студента (м. Суми, 20 листопада 2024 року).

За темою дисертації автором опубліковано низку наукових праць, серед яких 4 наукові статті у фахових виданнях із юридичних наук (одна з яких опублікована у виданні, що індексується у наукометричній базі даних Web of Science), а також у 5 тезах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях, що підтверджує належний рівень апробації дисертації.

Дискусійні питання та зауваження.

Дослідження та вдосконалення окремих положень інституту забезпечення позову будуть тривати і надалі з огляду на їх актуальність та практичну цінність. Частина питань, що висвітлюються у роботі, підіймається вперше, а деякі - розглянуті з новим підходом та, як зазначалося вище, з урахуванням змін в процесуальному законодавстві. Відмічаємо, що зміст роботи свідчить про те, що дисертант цілком успішно впорався з поставленими завданнями. Разом з тим дисертаційна робота О.О. Кулібаби містить окремі положення, які потребують додаткового з'ясування чи обґрунтування або є дискусійними з огляду на сучасний стан правничої науки та судової практики.

Насамперед, слід звернути увагу на наступне. Гармонізація національного законодавства є європейськими стандартами та рекомендаціями міжнародних організацій у сфері правосуддя є однією з головних завдань судово-правової реформи, яка триває в нашій державі. Грунтовно розглянувши, наприклад, історичні етапи розвитку інституту забезпечення позову, автор не приділив належної уваги в своєму дослідженні досвіду застосування забезпечувальних заходів у законодавстві інших країн, зокрема країн континентальної Європи. Саме аналіз позитивного зарубіжного досвіду і може стати орієнтиром для вдосконалення національного законодавства.

Вбачаємо також певні проблеми з понятійним апаратом, які необхідно усунути. Зокрема, у Розділі 2 дисертації розкривається зміст передумов та підстав забезпечення позову в цивільному судочинстві України. Надаючи визначення підставам забезпечення позову, автор вказує, що ними (підставами) є:

а) сукупність передумов звернення до суду (стор. 94);

б) підстави для забезпечення позову визначені ст. 149 ЦПК України (стор. 101);

в) реальні ризики для заявника (стор. 117);

г) реальні загрози невиконання або ускладнення виконання рішення суду (стор. 169).

Таким чином, автору, на нашу думку, належить застосувати єдиний підхід у визначенні такого важливого в контексті теми дослідження поняття, як «підстави забезпечення позову».

Також, хотілось би з'ясувати думку автора в тій частині, чи вважає він наведений у ст. 150 ЦПК України перелік видів забезпечення позову вичерпним або ж допускає можливість застосування судом і таких видів забезпечення позову, які прямо не вказані у процесуальному законі?

Окрім того, цікавою була б думка автора про можливі взаємозалежності певних видів забезпечення позову та категорій цивільних спорів.

На нашу думку, дискусійною є пропозиція автора, висловлена у Розділі 3 роботи, щодо необхідності внесення змін до ст. 159 ЦПК України. Ці зміни, на думку дисертанта, зводяться до заміни права на відшкодування збитків особи, чий права та інтереси були порушені внаслідок вжиття заходів забезпечення позову, правом на відшкодування шкоди. При цьому, ми виходимо з наступного.

Системний аналіз положень ст.ст. 11, 16, 22-23, 1166-117 ЦК України дає підстави для висновку про те, що поняття «шкода» в цивільному праві є більш широким поняттям, ніж «збитки». Шкода може бути майновою та немайновою (моральною). При цьому, збитки є матеріальною шкодою, яка характеризується зовнішніми (фізичними) та внутрішніми (якісними) змінами у майновій базі потерпілого. Тому збитки – це завжди вартісний вираз майнової шкоди, завданої діями одного учасника іншому.

Дисертант не уточнює яку саме шкоду він пропонує відшкодувати особі, чий права та інтереси були порушені внаслідок вжиття заходів забезпечення позову, - майнову або/та немайнову (моральну).

В той же час, слід заважити, що протягом 2015-2017 років над змінами до процесуального законодавства і в цій частині працювала велика група провідних науковців та практиків, в т.ч. зі складу Верховного Суду. Відповідні зміни, які передбачають право на відшкодування саме збитків, а не шкоди, набули чинності у 2017 році та з цього часу законодавець не вважав за потрібне змінювати нормативне регулювання даного питання.

Що стосується згаданої автором ст. 20 ГК України, то вона є загальною нормою та її зміст розкривається у ст. 225 ГК України, яка передбачає, що моральна шкода може бути віднесена до збитків лише у випадках, передбачених законом.

Окрім того, слід зауважити також, що у ст. 146 ГПК України та ст. 158 КАС України (які за своїм змістом є аналогічними до ст. 159 ЦПК України) також йде мова про відшкодування саме збитків, а не шкоди. Відтак, твердження автора про нібито звуження прав особи, чий права та інтереси були порушені внаслідок вжиття заходів забезпечення позову, саме в цивільному судочинстві є помилковими.

До речі, відповідних змін до ГПК України та КАС України автор не пропонує.

Втім, висловлені зауваження, побажання не знижують теоретичної та практичної значущості роботи, носять рекомендаційний характер. Дисертація є завершеною працею, автором отримано нові науково обґрунтовані результати, які вирішують поставлене перед ним наукове завдання. Дисертація О.О. Кулібаби за своїм науковим рівнем відповідає вимогам, що ставляться до наукових робіт такого рівня.

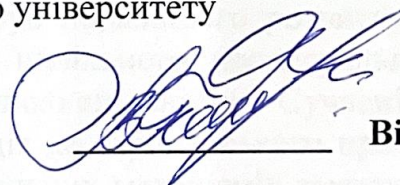
Відповідність дисертації спеціальності та профілю ради.

Дисертаційна робота Кулібаби Олександра Олександровича на тему: «Забезпечення позову в цивільному судочинстві України», яка подана до захисту у спеціалізовану вчену раду на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань (08) за спеціальністю (081) за змістом, обсягом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням та оформленням відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» із змінами, внесеними відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 759 від 31 травня 2019 року, та постанові Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» із змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 507 від 03 травня 2024 року. Зміст дисертації відповідає паспорту спеціальності.

Рецензент:

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету

« 13 » січня 2025 року.

Віталій БОЙКО

